

Dezinstitucionalizacija na zatožni klopi

FELC Jože, TORESINI Lorenzo: Kletka strahu in smrti; Medicinski in pravni vidik zblojenosti.

Prevod Myriam Klanjšček.

Spremna beseda Vito Flaker.

Celje, Mohorjeva založba, 2010.

237 strani.

»Kletka strahu in smrti« je sestavljena iz dveh delov. Prvega je napisal Jože Felc, drugi pa je prevod italijanske knjige *La testa tagliata* Lorenza Toresinija. Oba avtorja sta psihiatra, prvi je večji del svojega življenja delal v psihiatrični bolnišnici Idrija, drugi je začel svojo kariero v Trstu v času, ko je Franco Basaglia odpiral norišnico in spreminjal odnose v psihiatriji. Oba sta avtorja in urednika številnih knjig, tudi leposlovnih. Njuni poklicni karieri pa se zelo razlikujeta. Lorenzo Toresini je s svojim delom začel v Trstu s Francom Basaglio in tudi pozneje v drugih okoljih razvijal skupnostno duševno zdravje, Jože Felc pa se je večinoma ukvarjal z institucionalno psihiatrijo. Kakor se njuni poklicni poti zelo razlikujeta, je tudi iz njunih besedil očitno, da imata popolnoma različen pogled na norost, zločin, detomor in moč.

Felčev uvod je pravzaprav razmišljanje psihiatra ob branju knjige Lorenza Toresinija. V njem si predstavlja, kako bi ravnal, ko bi se srečal z Michelo Terni Lorenzi. V tem delu zgodbe pravzaprav ne izvemo ničesar o Micheli. Bralcu včasih ni čisto jasno, kaj se je z Michelo dogajalo in zakaj je prišla po pomoč. Izvemo pa veliko o njeni diagnozi, o levkotomiji (lobotomiji). Izvemo, kako razmišljajo psihiatri, ki delujejo pretežno v institucionalnem okolju, ko se nanje človek obrne po pomoč. Izvemo,

kako psihiater razmišlja, ko mora postaviti diagnozo in potem na njeni podlagi v institucionalnem okolju »ozdraviti« človeka.

Drugi, Toresinijev del je kolaž zapisov o dogodkih, povezanih z Michelo Terni Lorenzi. Spoznamo celotno tragično zgodbo o Micheli in njeni družini. Michela je več let iskala pomoč pri raznih strokovnjakih, pa jim nikoli uspelo odgovoriti na njene potrebe. Ko z možem nista več vedela, kam se obrniti, sta se odločila za lobotomijo. Ker je v Italiji zaradi strokovnih in etičnih zadržkov niso hoteli izvesti, sta šla v Švico. Seveda je lobotomija spremenila njeno življenje, vendar ne tako, kot sta si predstavljala ona in njen mož. Prepričana sta bila, da jima lahko zdravniki pomagajo, verjela sta v medicino in da jima ta lahko pomaga, da se rešita stisk, ki jih je doživljala Michela. Nista podvomila v zdravnika, ki jima je zagotavljal, da ji bo levkotomija pomagala, nista pomislila, da ji bo dolgoročno, zaradi poškodbe možganov pustila nepopravljive posledice. Michela je še vedno doživljala stiske, predvsem zato, ker ni izpolnila družbenih pričakovanj glede vloge žene in matere. Michelin mož je bil pomorščak, zato je s sinom večkrat ostala sama doma. Takrat pa se nekako ni znašla v vlogi matere. Sina je večkrat zaprla v hladilnik, na koncu pa ga je utopila v kopalni kadi. Zgodba je še toliko bolj tragična, ker je po nekaj letih življenja v forenzični psihiatrični bolnišnici naredila samomor, čez nekaj let pa se je za samomor odločil tudi njen mož.

Toresini piše o Micheli, ker je bil eden izmed psihiatrov reformirane Tržaške psihiatrije, ki so jo sprejeli na centru za duševno zdravje dan preden je umorila svojega sina. S sodelavcem sta ji svetovala, naj počaka na svojega zdravnika, ki je bil ravno odsoten. Ko se je njen zdravnik vrnil, Michele ni bilo več, šla je domov. Toresini je bil eden od dveh psihiatrov, ki je bil obtožen hude malomarnosti pri opravljanju svojega dela. V knjigi povzema dogajanja v zvezi detomorom in pozneje procesom proti psihiatroma. V kronologiji analizira zapo-

redje dogodkov in predstavi dokumente, ki pričajo o dogodkih. Takoj po umoru se je Michela zglasila na policiji in proces je stekel.

Po začetnem zbiranju dokazov in ko so izvedenska mnenja pokazala, da je Michela nora in tako ne more biti kriva za detomor, se je preiskava ustavila, sodišče ni imelo nikakršnega razloga, da bi ukrepalo proti psihiatrom. Nato je prišlo na sodišče anonimno pismo, v katerem navajajo govorice, da naj bi na dan, ko naj bi jo psihiatra pregledala, Michela rekla zdravstvenima tehnikoma, da je Toresini ni vzel resno in je sploh ni pregledal. Ko naj bi tehnika o tem vprašala Toresinija, naj bi se ta izogibal odgovoru. To je bil povod za tožilca, da je znova začel postopek in predlagal preiskovalnemu sodniku, naj zasliši zdravstvena tehnika. Anonimno pismo je sprožilo sodni postopek. Sodišče je sprva psihiatra oprostilo sodbe, po pritožbi tožilca pa ju je zaradi pomanjkanja dokazov le delno oprostilo. Kriva naj bi bila, ker nista zadržala Michele v bolnišnici, da bi jo natančneje pregledala. Na rabsodbo sodišča sta se psihiatra pritožila, vrhovno sodišče pa je njuno pritožbo zavrnilo. V procesu proti psihiatrom so ugotovili, da nista bila in nikakor ne bi mogla biti kriva za detomor, ki ga je storila Michela. Ko se je obrnila nanju po pomoč, sta ji prisluhnila, ugotovila, da je ni treba sprejeti v bolnišnico, saj se je v praksi izkazalo, da je take stiske najboljše zdraviti v domačem okolju. Vseeno pa sta ji svetovala, naj obišče skupnostni center za duševno zdravje, da se ji ne bi kaj zgodilo. Pomoči ji nikakor nista odklonila, niti v tem konkretnem primeru ni bilo mogoče najti vzročne povezave med ravnanjem zdravnikov in detomorom. V dneh pred umorom se je dogajalo veliko stvari – Michela je prosila za pomoč tudi druge: moža, splošno zdravnico, a nihče ni opazil ničesar, kar bi kazalo na to, da bi lahko ubila sina.

Prek medijev se je v Michelino zgodbo in v proces proti psihiatrom vpletla tudi javnost. Javnost je tragični dogodek pretresel. Poročanje medijev je ogorčenost nad dogodkom še doda-

tno spodbudilo. Način pisanja, ki so ga uporabili mediji, je spodbujal zanimanje za primer, a tudi k oblikovanju vrednotnih sodb o vpletenih (Micheli, njenemu možu, psihiatrom) in dogodkih (detomoru, domnevni odklonitvi pomoči, sodnemu procesu).

Knjiga je lahko pomembno orodje pri delu socialnih delavcev, saj v prvem, Felčevem delu dobimo vpogled v to, kako v medicini razmišljajo o pacientih in o njihovih diagnozah, o zdravljenju in o življenju ljudi, ki doživljajo duševne stiske. Vidimo, kako psihiatrija razmišlja in kako postavlja svoje prioritete. V ospredju je vedno znova varovanje osebe in drugih, ne pa oseba in njeno življenje, njene ambicije in potrebe. Niso pomembni ljudje in vzroki prihoda k psihiatru, pomembno je, da bodo določili čim bolj ustrezno diagnozo in da bodo varovali osebo in druge okoli nje.

Knjiga prispeva k praksi tudi drugih strok na področju duševnega zdravja, kot so zdravstvo, psihiatrija in pravo, pa tudi drugih poklicev, ki se pogosto srečujejo s težavami v duševnem zdravju. Toresini namreč skozi celotno knjigo posredno in neposredno vedno znova preverja učinkovitost zapiranja v različne psihiatrične bolnišnice. Prikaže ovire, ki jih lahko sreča duševno zdravje v skupnosti. Zelo redko slišimo o pravnih postopkih zoper psihiatre, ki pod pretezo zdravljenja zapirajo ljudi v ustanove ali pa postopke zoper zaposlene v ustanovah, ker bi nekdo v njih naredil samomor ali ubil drugega varovanca. Ko pa govorimo o oskrbi v skupnosti, je drugače, tu je vedno treba poiskati krivca. Če Michela zaradi svoje norosti ne more odgovarjati za svoje dejanje, potem je treba prevaliti odgovornost na psihiatre, ki je niso zaprli in ji tako domnevno preprečili kaznivega dejanja. Nihče ni sprožil postopka proti psihiatru, ki je izvedel levkotomijo in tako prerezal povezavo med Michelinimi čustvi in namerami in s tem pripomogel k njenemu dejanju. Na zatožni klopi se je, kot že velikokrat pred tem, znašla psihiatrija, ki se je odpovedala uporabi moči, zapiranjju in poskušala pomagati na človeku

prijazen način, namesto da bi obtoževali psihiatrijo, ki vsak dan krši človekove pravice.

V celotni zgodbi postane očitno, da je bil proces namenjen utišanju tistih, ki so izvajali psihiatrično reformo v Italiji. »Psihiatrija, ki ni več delovala v nevtralni abstraktni in kaznovalni vlogi, ki jo je izvajala s pomočjo prisilne normalizacije v konkretnih ustanovah, ampak se je postavila ob bok z odklonskim vedenjem, ki naj bi ga zdravila, taka psihiatrija očitno ni mogla biti vseč tistemu delu javnega mnenja, ki je od nje pričakovalo, da bodo zagovarjali nespornost njenih norm.« (Felc in Toresini, 2010: 204) Proti taki psihiatriji je bilo treba uvesti postopek, ki naj bi jo ustavil in uničil.

Knjiga odpira tudi pravna vprašanja, vprašanja odgovornosti, prištevnosti in neprištevnosti ter nevarnosti zase in za druge. Za popolnoma neprištevne ne moremo razglasiti nikogar, vsakdo ima v vsakem trenutku pravico, da pove svoje mnenje. Neprištevnost je predsodek, ki ga ohranja psihiatrija, da lahko upraviči obstoj zapiranja. Znebiti se tega predsodka pomeni vrniti ljudem človekove pravice, vrniti jim pravico, da izrečejo svoje mnenje in da ga drugi upoštevajo, četudi to pomeni hkrati, da oseba znova pridobi pravico, da jo drugi obtožijo in obsodijo.

Težava, ki jo lahko imamo ob branju knjige, je predvsem v tem, da prvi del knjige, napisan iz klasičnega zornega kota, nekoliko zamegli Toresinijevo sporočilo v drugem delu. Namen Toresinijevega dela je, da bralcu predstavi reformistično psihiatrično gibanje v Italiji, njegove težave, pa tudi protislovja institucionalne psihiatrije, prvi del pa poskuša to, sicer ne direktno, zanemariti. Felc postavi v ospredje diagnozo in zdravljenje, mnenje psihiatra in njegove težave pri določanju diagnoze, zanemari pa človeka, ki ga basaglianska tradicija postavi v ospredje. Franco Basaglia in njegovi sodelavci ne vidijo pred seboj več pacienta z diagnozo, ampak človeka, ki mu je treba vrniti državljske pravice in mu zagotoviti pomoč v okolju, kjer živi. O tem prvi del ne govori in

nas poskuša prepričati o minimalnih razlikah med slovensko psihiatrijo in tujimi (italijansko, angleško). Zdi se, da poskuša zagovarjati psihiatrijo, kakršna obstaja v Sloveniji, psihiatrijo, ki še vedno »zdravi« v bolnišnicah. To je najbolj očitno, ko govori o sociokulturnih, političnih in pravnih razmislekih, kjer oporeka mnenjem strokovnjakov, ki jih je Toresini umestil v svoj zbornik. Nekoliko, vendar ne povsem, delo uravnoteži spremna beseda Vita Flakerja, ki znova poudari, da je treba začeti razmišljati o ljudeh, ne o bolnikih, in presprašuje vlogo psihiatrije v današnji družbi.

Kljub tej nerodnosti strukture knjige oziroma napaki urednika je ta izdaja pomemben prispevek za slovensko duševno zdravje in razvoj skupnostne oskrbe, saj je prvi slovenski prevod o reformah italijanskega duševnega zdravja.